

ՄԱՆՐԱՎԷՊԲ

ԱՔՍՈՐԵԱԼ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՆ

Ընդ մակադրովս՝ կը փափագինք անփորձ երիտասարդութեան մտաց և դատողութեան առջին ներկայացրնել ոչ հինաւուրց գէպք մի, յորում՝ յայտնի պիտի տեսնուի՝ թէ որչափ մեծ բարեբաղդութեան պատճառ է՝ ծնողաց օրհնութեան արժանի լինելն, և ընդ հակառակն ինչպիսի մեծամեծ աղիտից նշան և գուշակ՝ անկից զուրկ մնալն։

Փարիզու Գաղղիական քատրոնին (Théâtre Français) մէջ՝ մեծ յաղմուռք և պատրաստութիւն կար 1696 նոյեմբեր 24ին։ Առաջին անգամ պիտի ներկայացուէր 'ի թատրոնի հռչակաւոր Շռդոքորք (Le Flatteur) կատակերգութիւնն՝ հինգ հանգիստով։

Մատենագիրն քսանուհինգ տարեկան էր, և կ'ըսէին թէ մեծ հանճարոյ ցոյց կու տար։ Բայց այս գովիւստին վրայ վերջաբանմի ևս կը յաւելուին ըսելով՝ թէ հեղինակն 'ի բնէ բերեալ էր շողջորթելու, և յանգէտս՝ իւր երկասիրութեան մէջ՝ ճշգրիտ նկարագիր ըրեր է իւր բռնած ընթացքին։ Վերոյիշեալ թատրոնին ամենօրեայ յաճախորդք՝ դահլճին մէջ ստէպ ստէպ զարմացմամբ կը կրկնէին հռչակաւոր հեղինակին անունն՝ որ վէճնիէր կը կուշուէր։ սակայն մատենագրին բարեկամներն և մերձաւորք լաւ գիտէին՝ որ կեղծ էր այս անուանակոտութիւնն։ Ունկընդրաց ոմանք կ'արգարացընէին զայն՝ յիշելով որ ֆաբրլէն ևս ինքզինքը Մոլիէր անուաներ էր, և Պուալոյ իսկ միշտ Տէրբուս կը ստորագրէր իր անուան տեղիսկ այլք կը պախարակէին երիտասարդ բանաստեղծս՝ ըսելով թէ պէտք չէր շառագունիլ և ամայել իր ծննդեան և հօր անուան վրայ։

Դահլիճն լի էր հետաքրքիր ամբոխիւ,

որք անհամբեր կը ուղասէին տեսնելու՝ նորաստեղծ կատակերգութեան առաջին ներկայացումը։ Բանաստեղծին հայրն միամիտ և պարզ էր, թէպէտ և որդին՝ ոչ ազգեր և ոչ հրաւիրեր էր զինքը այն հանգիսին, սակայն ինքն յանձն առեր էր անկոչ հիւր լինել և տեսնել իր որդւոյն հանճարոյ փայլն և շքեղութիւնը։ Այս համեստ զեղացւոյն սիրտն ուրախութեամբ կը ճխար և երջանկութեան ծայրն հասած կը կարծէր ինքզինքը՝ տեսնելով իր որդւոյն փառքն։ Այս բարի հայրն՝ մեծամեծ զոհեր ու զրկումներ ըրեր էր՝ կարող լինելու իւր սիրելի որդին արժանապէս դաստիարակել, որոյ պտուղն արդէ կը քաղէր։ Ուստի այս միամիտ հայրն՝ վճարելով որոշեալ ստակը՝ մտեր էր այժմ 'ի թատրոնն։ Թատրոնին յատակատեղոյն մէջ տեղիւստեր և դողդոջուն արտով ուշ կը դնէր խօսակցութեանց։ Անընդհատ ծափահարութեանց աղաղակը լրսնելով ուրախութենէն կը նուաղէր, և որդւոյն պերճ, յաղթանակաց վրոյ պարզմտութեամբ հպարտանալով՝ չկրցաւ ուրախութիւնը զսպել և մերձաւոր հանգիսականաց ծանոյց՝ թէ ինքն է այս հռչակաւոր հեղինակին հայրն։ Իսկոյն ամենուն մտադրութեան և պարմացման առարկայ եղաւ։ Ոմանց ոիրալիր յարգանքն և այլոց բարեսիրտ բարեմաղթութիւնքն ընդունելով ուրախութենէն կատարեալ գինովցաւ։

— Բայց, ներք հարցմանս, բոստ մերձաւոր հանգիսատեսն, ինչպէս մեր ծափահարած հեղինակին հայրութեան պատիւ ունենալէզ վերջը՝ բարձրագոյն և առաջնակարգ բազմոցաց վայելման պատիւը չես ունեցած։

— Քաջասիրտ հայրն պատասխանեց՝

որ իսկոյն կը ծանուցանեմ ձեզ պատ-
ճառը: Որովհետեւ որդիս ինձ հրաւի-
րանաց տոմս չէր յուղարկած: Թերեւս
խեղճ պատանին կը վախեր՝ որ ներ-
կայացումը ձախորդ ելք ունենայ և ես
վշտանամ: Բայց նոյն իսկ այս դէպ-
քիս մէջ՝ պէտք չէր որ հոս ըլլայի՝ զին-
քը մխիթարելու համար: Կամ չէր ու-
զեր զիս իր բարեկամացներկայացընել՝
վախելով որ չըլլայ թէ իմ կօշկակա-
րի քաղաքավարութեամբ վարուիմ իր
արժանավայել ընկերակցաց հետ: Այս-
դէն ամէնքը գիտեն՝ որ ես Ակադեմիա-
յի անդամ չեմ: Բայց զինքը գգուողաց
առաջիններէն մին կը փափագիմ լի-
նել, և յետոյ կը թողում զինքը իր հըռ-
շակաւոր ընկերութեան մէջ:

Այս պարզամիտ խօսակցութեան ու-
շագիւրներէն մին էր նաև Լաֆոս քեր-
թողն, որոյ փոլիքսէն թատրերգը կը
խաղային. այս քերթողը շատ զգա-
ցուեցած տեսնելով այս միամիտ հօրը
ճշմարիտ գութն, և թէպէտ բաւական
հեռաւորութեամբ այն արուեստաւո-
րին վրայէն եղի հօտն առաւ, սակայն
եբրեւերկայացումն աւարտեցաւ տարաւ
զինքը դերասանաց ժողովատեղին: Այս
սրահիս մէջ ամենուն խօսակցութեան
նիւթն հանդիսին յաջող ելքն էր: Խա-
կոյն երեցաւ մատենագիրն՝ շրջապա-
տեալ յազնուազգի երիտասարդներէ,
որք կը շնորհաւորէին մեծանուն հեղի-
նակին՝ հանդիսին յաջող ելքն:

— Ահ, սիրելի որդեակ, աղաղակեց
յանկարծակի զգածեալ սիրտ մը:

Եւ իսկոյն տեսնուեցաւ՝ յատակա-
տեղւոյն պարզամիտ հանդիսատեսն,
որ ճեղքելով խուռն ամբոխը և բա-
զուկները բացած՝ կը դիմէր առ բանա-
ստեղծն՝ որ շրջապատեալ էր ապշած
և հիացած ամբոխի:

Բայց աւանդ, ինչո՞ւ համար ճշմարիտ
պատմութիւնն կը ստիպէ զմեզ այս
դէպքն ևս գրելու: Ինչո՞ւ արդեօք հպար-
տութիւնն՝ որ սերմ և պատճառ է այն-
չափ թշուառութեանց, յաճախ փա-
ռաց և արդեանց վրայ իսկ կը տիրէ՝
ծածկելով զայնս թանձրամած մառախ-

ղով: Բանաստեղծն սլաքունեցաւ, ետ
ետ քաշուեցաւ, ընդդէմ գրաւ ձեռքը
ծերունոյն գրկաց, և այս բառերս կա-
կաղեց.

— Ո՛վ ես դուն ես զքեզ չեմ
ճանաչեր բնաւ

— Ի՛նչ, Ծովհաննէս — Մկրտիչ, ա-
ղաղակեց ծերունին սարսափած. մի-
թէ չես ճանչեր քու հայրդ: Հայրդ եմ
ես, Ծովհաննէս — Մկրտիչ Բայց
մատենագիրն փախեր էր կրկնելով՝
« Զքեզ չեմ ճանչեր. և խեղճ հայրն՝
արտասուքն աչքը, գրեթէ անկենդան
մնաց, փառաւոր՝ բայց կարկամեալ
տկրմբին մէջ »:

Ի մերձակայից ոմանք՝ մեծ փութով
և խնամքով հետաքրքիր հարցումներ
ըրին այս բարեսիրտ մարդուն, բայց
սիրտն շատ խռոված լինելով՝ չկրցաւ
իրենց պատասխանին: Բարեսիրտ աղ-
նուական հանդիսատեսն մը՝ իր կառքն
առաւ այս բարի հայրը: Այս ամէն
դէպքերէն՝ միայն այս իմացուեցաւ,
որ բանաստեղծին հայրը բարեպաշտ
և աղքատ կօշկակար մ'էր, և բանա-
ստեղծս՝ որ իր անուան հօշակը սկսաւ
տարածել այն առաջին յաջողութեամբ,
միանգամայն և նախատանգ, ճշմարիտ
անուամբ կը կոչուէր Ծովհաննէս — Մը-
կրտիչ Ռուսայ:

Քանի մ'օր բանաստեղծին բարեկամ-
ներն չտեսան զինքը: Արդեօք ի՛նչ խոր-
հուրդներ կը յուզէին իր մտաց և խրդճ-
մտանաց մէջ: Նախ և առաջ զգաց քա-
ւութեան և ուղղութեան կարևորու-
թիւն և պարտք. բայց չկրցաւ քաջաբար
առ տոն կոխել մարդկային ակնածու-
թիւնն և քաւել իր յանցանքը: Ինքն
այնպէս կարծեց թէ այլք կը մոռնան
'ի սպառ այն օրուան դէպքը: Զէր դի-
տեր ապերախտն՝ որ թէպէտ աշխարհ
լի է չարագործութեամբ, սակայն այս
իր ապականութեան մէջ իսկ՝ բարոյա-
կանի ինչ ինչ կէտերու՝ անողոք և ա-
մենախիստ պաշտպան և դատաւոր է:
Իւր առ հայրն ցուցած ապերախտու-
թիւնն՝ յայտնի է որ յաջող և երջանիկ
հետեանք չունեցաւ: Այլ անկից վերջը՝

իր բարեկամներն սկսան զինքն իր ճշգրտորէս անուամբ՝ այս է Ռուսոյ կոչել զոր հարկադրեցաւ միշտ կրել, Բանաստեղծն այս բանիս վրայ շատ տխրեցաւ. իր պաշտպաններն անիրաւ և աւելորդ տեղ մեղ կ'ընդդիմադրեն՝ թէ խեղճ երիտասարդն կ'ամաչէր իր հօրը կրպիտ, ռամիկ և ուրուեստաւորի վայել կերպերէն և խօսակցութենէն. բանաստեղծն այս դէպքէս վերջը՝ տեսաւ որ ամէն մարդ տարբեր աչքով կը նկատէր զինքն՝ քոն ինչ որ յառաջ. բարեպաշտ և աղնիւ ընտանիք այլ ևս կը խորշէին իրմէ, և յայտնի կը տեսնուէր՝ որ ամենամեծ յանցանաց կնիք մը կը կրէր իր վրայ:

Հպարտութիւն և տխրութիւն՝ աւելի ևս դառնացուցին իր վիճակը. և քիչ վերջը վերտառնաքիռններն շարագրեց, որով և բազմաթիւ նախանձորդներ ստացաւ. ժամանակին փոփոխելով իր կատակերգութեան յալող երթն և փայլն իսկ ընկաւ, վասն զի արձակ էր. բանաստեղծը կարծեց թէ կրնայ զայն կենդանացնել և յաւոյնքնել ոտանաւորի վերածնլով. սակայն իր փափագին չհասաւ. Ուրիշ բազմաթիւ խտրոնական խաղեր ալ շարագրեց՝ բայց ամէնքն ալ մի և նոյն պաղ ընդունելութիւնը գտան. և այսօր իր այս աւելորդ և անօգուտ գրուածներն՝ դրեթէ բոլորովին մոռացութեան մէջ թաղուեր ընկըղմեր են:

Սակայն այս ժամանակս բոլորովին քոչուեր և առանձնացեր էր, բնակութեան տեղն իսկ ծածկեր էր իր հօրէն: Խեղճ կօշիկակարը՝ տխրութեամբ կնիքի իր կիսները՝ առանց տեսնելու որդին:

Հօրը մահուան լուրը երբ լսեց Յովհաննէս — Միկրիչ Ռուսոյ՝ թողուց իր սրտին խտտութիւնը, խղճմտանքին ձայնը՝ ջախջախեց զինքը և ներքին ամենամեծ խռովութիւն կրեց: Բեկեալ խղճմտանաց անընդհատ խայթէն՝ իմացաւ որ Հպարտութիւնն ինչ աստիճանի կ'անարգէ և կը նուաստացընէ զմարդ: Յիշեց հայրը, առ նա ունեցած պարտքն և հօրը պատճառած նեղութիւններ:

ըն և վշտերն: Յիշեց դարձեալ հօրը անգուլ աշխատանքը և ճիգը, որ զիշեր ցորեկ կ'աշխատէր՝ որպէս զի կարենայ իւր որդւոյն դաստիարակը գոհ ընել, այս է՝ վճարել զպրոցական ընթացքն. ուրպէս ուրպէս փոխանակ քաղցրութեամբ ժողովելու՝ դառնութեամբ հնձեց: Երազի նման նորոգուեցան մտաց մէջ՝ իր մանկութեան տարիներն, առաջին խաղերն, խնամքներն, փաղաքշանքն, մէկ խօսքով՝ բովանդակ անցելոյն յիշատակը՝ պատկերացաւ իր մտաց և յիշողութեան ապկ: Այս ամէն բան խորհրդածեցն վերջը՝ ուղեց քաւել իր յանցանքը. բայց այլ ևս ժամանակը չէր և չէր կրնար. հայրը մեռեր էր ընդ նախատանգը. այլ ևս չկար ձայն մի՝ որ կարենար ըսել. Արդէն մոռցեր եմ, որդեակ, անցածը: — Ո՛հ, որքան ցաւալի է՝ երբ երկու անհաշտ սրտերու մէջ մահն կ'ընդմիջէ:

Այո, ուղեց քաւել. բայց ինչպէս կարելի է քաւել առանց զոհի և մահացուցման անձին: Աստուած միայն՝ իր գործած այս գէպքին մէջ՝ Աստուած միայն՝ ի սպառ չէր վշտացած. այն Աստուածը՝ որ իր ամենասուրբ բերանով պատուիրեց թէ « Պատուեմ զհայր քո և զմայր, զի երկայնակեաց լիցիս 'ի վերայ երկրի », այս Աստուածն եղաւ մեր տարաբաղդ անձին ապաստանարանն: Յիրաւի տղօթեց, և իր վշտացեալ սիրտը մխիթարելու համար՝ սաղմոս և տյլ սուրբ գրեանք սկսաւ կարգալ. Գիշ վերջը՝ շարագրեց իր հռչակաւոր Սրբազան տաղերգութիւնքն. և ժողովուրդը զտրմանալով իր այս հրաշալի՝ առողջուն վրայ՝ ցաւը սրտի կը կրկնէր. « Բայց ափսոս որ այս բեղուն հանճարաւորն՝ այնպիսի վատութիւն մի գործեց »:

Բայց Ռուսոյ այլ ևս՝ չէր կրնար բնակիլ իր հայրենեաց՝ այս է Գաղղիոյ մէջ. Գիշ մը վերը լսինք որ բանաստեղծը՝ կատաղութեան տառն քաղմութիւ վերտառնաքիռններ հրատարակեց, և իր յանցանքէն վերջը՝ ինքնին իր անձին վրայ ծանրանալով՝ Պրոկոպ (Procopé) սրճանոցը յաճախող մատենադրաց

ընկերակցեցաւ : Շատերը կը վախէին ,
և կ'ատէին զինքը իր խայթող և կծու
կերպին և գրութեան համար : կ'ամբուս
տանէին թէ հրապարակաւ իր գոված
և շողորթորթած անձինքն 'ի ծածուկ կը
գատապարտէ և կը ջախջախէ : Ահաւոր
մորիկ մը ելաւ իր դէմ : Բարիգու մէջ
նոյն ժամանակ՝ բազմաթիւ անուան
արկ տաղեր և երգեր կը շրջէին , որք
ուղղեալ էին ընդդէմ արքունի բարձր
աստիճան անձանց : Այս տաղերն՝ յա
ճախակի կարդացուած , երգուած և ծա
փահարուած էին Պրովկայ սրճանոցին
մէջ . կ'ըսէին թէ Ռուսսոյի գործն է , և
թէ ինքն է գլխաւորն և հեղինակն՝
մինչդեռ բուն յանցաւորք՝ անծանօթ
էին . և որովհետեւ ոչ ոք խոստովաներ
էր՝ այս սրահակութեան գործն Ռուս
սոյի վրայ ձգեցին : Ընդունայն տեղ
ժխտեց և ինքզինքը պաշտպանեց . ոչ
ոք հաւատաց , և 1712ին Գաղղիսյէն
արքորուեցաւ :

Նախ և առաջ թափառեցաւ 'ի Գեր
մանիա՝ ուր այն ժամանակ ոչ ոք գաղ
ղիներէն կը խօսէր : Սակայն վիեննայի
մէջ՝ բաւական յայտնութիւն գտաւ :
Ռուսսոյի անունը արդէն տարածուեր
էր իր սրբազան տաղերգութեամբ : Ու
րով և նոյն քաղաքին մեծամեծներէն
մանք՝ մարդասեր հիւրընկալութեամբ
ընդունեցան զինքը . բանաստեղծն ալ
քիչ մը մխիթարուեցաւ՝ տեսնելով իր
բաղդին յայտը ընթացքը :

Ռուսսոյի հիւրընկալուաց գլխաւորն
էր՝ Լիւք Տը Վէնիթիմիլի կոմսն , որ
ազննատուն՝ Գաղղիացի մ'էր , և բա
նաստեղծին պաշտպանն եղաւ . բանա
ստեղծն ալ առ պաշտպանն ունեցած
պարտքը ցուցնելու համար՝ չարա
գրեց իր երախտագիտութիւնն՝ հուշա
կաւոր տաղերգութիւնը : Աքսորեալն
միտքը քիչ մը զբաղեցնելու և սիրտը
մխիթարելու համար՝ մտաւ այս նորա
կազմ ընկերութեան մէջ՝ որ զինքը
գրկաբայ ընդուներ էր . բայց կը պակ
սէր իրեն ընկերական և միաբանական
ոգինկամաց կամաց կորսնցուց իւր քը
րիստոնէական սկզբունքներն և զգաց

մոռնքներն , սկսաւ դարձեալ խայթող
և կծու վերտառութիւններ հրատարա
կել , և օրէ օր հոս ալ իւր թշնամիներն
բազմացընել : Եւզինէոս իշխանն՝ որ
իրեն այնչափ բարիք ըրած էր՝ զինքը
երեսէ ձգեց , և արժանավայել ազ
դարարութիւն մ'ալ ըրաւ Ռուսսոյի ,
ըսելով թէ կը պակասի 'ի քեզ անկեղ
ծութիւն : Ռուսսոյ տեսնելով՝ որ Վիեն
նայի մէջ ալ իւր գէշ անունը տարա
ծուեցաւ՝ թողուց զԱւստրիա և անցաւ
'ի Պրիւքսէլ 1722ին , յանձնարարական
նամակներով : Տը Բրիէ մարգիշն՝ որ
Աւստրիոյ լիազօր դեսպանն էր՝ ընդու
նեցաւ զինքը , իւր յատուկ պալատին
մէջ բնակութեան տեղ տուաւ , և ա
մէն ջանք ըրաւ՝ որպէս զի Ռուսսոյի
ախորժելի ընծայէ Ստորին Նահանգաց
բնակութիւնն : Բայց Յովհաննէս-Մը
կըրտիչ Ռուսսոյ՝ իր սրտին ցած և տամար
դի զգացմանց հետեւելով Տը Բրիէ մար
գիշին հոգն ու խնամքնալաւ ըմբռնեց ,
և իւր ապերախտութեան ցոյց տուաւ՝
դեսպանին դէմ գրելով : Խնդիր մը
ծագեր էր ընդ մէջ դեսպանին և Պօն
նըվալ կոմսին՝ որ սքսորուած էր . բա
նաստեղծը կոմսին կողմը բռնեց , և որ
պէս զի զդեսպանը Եւզինէոս իշխանին
աչքէն ձգէ՝ իրեն դէմ գրեց : Բայց այս
դէպքիս մէջ ալ՝ դարձեալ Ռուսսոյ կոր
սընցուց . վասն զի դեսպանին պալատէն
վաճառեցին զինքը :

Բայց դարձեալ շուտով մխիթարուե
ցաւ , այս անգամ՝ ալ գեռ բաղդը կը
ծիծաղէր իր վրայ : Տ'Արէնպէրկ դուք
սըն՝ մեծ սիրով ընդունեցաւ զՌուս
սոյ , նոյն իսկ իրեն սեղանակից ընե
լով : Այն ժամանակի մեծամեծ ան
ձինք՝ գիտնական մատենագրաց բա
րեկամ էին : Գըսին միջամտութեամբ՝
Ռուսսոյ իւր ամբողջ գրուածոց տպա
գրութիւնը ծախեց Լանտրայի գրաւա
ճառի մը՝ տասն հազար սկուտի : Այս
գրամագրութիւն շահու գրաւ Օսթէնաի
ընկերութեան դրամատան (Banque)
մէջ՝ հարկւրին տասն շահով , Բայց նաեւ
հոս ալ անափառ ամբարտաւանութիւնն
տիրապետեց իր վրայ : 1726ին ընկե

րութեան անանկանալով՝ կորսնցուց
Ռուսսոյ իր զբամազլուխը, Պօնըլպալ
կոմսին հեաշատ ընտանի էր, որ ինչպէս
ըսինք՝ աքսորեալ էր, և ահ և սարսափ
կ'առթէր իր ընթացքով՝ բարեկարգ
ընտանիքներու։ Նոյն ատենները Պօն-
ըլպալ՝ որ Եւրոպայի ամէն արքունեաց
մէջ անկարգ գործեր ըրած էր, և միշտ
սեկրօն և անբարոյ կեանք մ'անցուցեր
էր, Ստորին նահանգներէն ալ աքսո-
րուելով՝ Տաճկաստան քաշուեցաւ, և
'ի կնիք իւր ամէն գալթակղութեանց և
անկարգութեանց՝ հաւատքը փոխեց՝
այլադէն կրօնք ընդունելով։ Ռուսոյ
ալ զրկուեցաւ իր սերտ բարեկամէն,
որով և առանձին, անոր ու անօգնա-
կան մնաց։

Այս մեծ բանաստեղծին վրայ մեր ա-
մէն պատմածները՝ կը նկատեն իր բա-
րոյական կեանքը։ Եթէ քննէինք իւր
յարգն և արժանիքն իւր բանաստեղծ,
անշուշտ պիտի պաշտպանէինք մենք
ալ իա Հարրի վնիւն՝ որ զՌուսոյ ա-
ռաջին կը գնէ քնարերգակ բանաստեղ-
ծից մէջ։ Բայց մենք հոս՝ իր գիտու-
թեան արժանեաց վրայ չենք խօսիւր-
ուրեմն թողունք զբանաստեղծին՝ և նը-
կատենք զինքը իւրիւր սոսկ մարդ։

Լուգովիկոս Ժիին մահուրէն վեր-
ջը՝ թոյլ տուին իրեն՝ որ կարենայ Բա-
րիզ դառնալ։ Տէրութեան խնամակալը
1717 ին ալ գրեւ էր իրեն՝ որ կրնայ
Գաղղիա մտնել։ Բայց սքսորելոյն հը-
պարտութիւնն գոհ չեղաւ միայն այս
չնորհքով և թոյլտուութեամբ։ Կը պա-
հանջէր որ այն ամբաստանեալ տաղեր-
գութիւններն զարձեալ աչքէ անցը-
նեն՝ և զինքը արդարացրեն։ Բայց
պատշաճ չդատեցին զարձեալ կրը-
կներ այն անուանարկ գրութեանըն։
Ռուսոյ ալ հպարտութեամբ Գաղ-
ղիայէն հեռու կեցաւ՝ գիտելով որ ե-
թէ Բարիզ դառնայ՝ ոչ որ զինքը պի-
տի ընդունի, բայց երբեմն երբեմն քիչ
մը առնել կը ճանապարհորդէր 'ի Գաղ-
ղիա։ Դիմեց առ մեծանունն Ռոյլէն,
որոյ շատ անգամ այցելութիւն ըրած,
էր, և այս մատնագրիս ձեռքն ուղեց

յանձնել իր կտակը։ Իր կտակին մէջ
վերստին կը ժխտէր այն տաղերգու-
թիւնքն։ Ռոյլէն շատ կարեկցելով բա-
նաստեղծին վրայ, և յիշելով միանգա-
մայն աստուածաբանից այն վարդապե-
տութիւնն՝ զոր լամարդին կը բացատրէ
իր տողերուն մէջ՝ թէ « Ապաշաւն է եր-
կորդը անմեղութիւն », հաւատաց որ
Ռուսոյ անգէտ է այն գրութեանց, բայց
արդիւնք զինքը՝ որ չամբաստանէ զՊօ-
րէն՝ իբրեւ հեղինակ այն գրութեանց,
ինչպէս որ գրեւ էր բանաստեղծն իր
կտակին մէջ։

— Կրնաս, ըսաւ իրեն Բարիզու Հա-
մալարանին տեսուչն, կրնաս ինք-
զինքդ արդարացրնել՝ ըստ դատողու-
թեան քու խղճմտանացդ, բայց ուրի-
շին վրայ ձգել այս ամբաստանութիւնը
առանց յայտնի փաստերու՝ սարսափե-
լի զդպարտութիւն է։

Նոյն օրը Ռուսոյի հիւրընկալը՝ զբա-
նաստեղծը պատուելու համար՝ քանի
մը մեծարիւի բարեկամներ սեղանի
հրաւիրեւ էր։ Ռոյլէն՝ իր այս փառաւոր
և բարձր վիճակին մէջ՝ միշտ պարզ և
չտիպար որ էր։

— Կը տեսնեն այս դանակները, սե-
ղանի նստելուն՝ ըսաւ բանաստեղծին,
այժմեան սովորութեան համեմատ չի-
նուած չեն։ Բայց կը գործածեմ և կը
յարգեմ իսկ զայնս՝ վասն զի հայրս իր
ձեռքով շինեւ է զաստիք։

Ռոյլէն և ոչ իսկ նախագահից և պոլ-
տոնէից առջև կ'ամաչէր խօսակցելու
իր հօրը վրայ՝ որ բարեպաշտ և պար-
կեշտ դանակագործ մ'էր, և չէր շառա-
գուներ, այլ երախտագէտ սրտով կը
պատմէր ինչ հոյրը քանի անգամ կո-
տրած, ծուած և ծամծամած դանակներն
չտկեր և նորոգեր է՝ միայն իր ընտա-
նեաց պիտոյքը հոգալու և զինքը դաս-
տիարակելու համար։

— Ո՛հ, Աստուած իմ, յաւել զիտ-
նական անդգիացի մը՝ որ հրաւիրելոյ
թուոյն մէջն էր, մեծամեծ անձինք,
երեւելի ծագման և ազնուատուհմու-
թեան կարօտութիւն չունին։ Լինտրա-
յի ամենահոգակաւոր բանաստեղծն

ընն մին՝ կօշկակարի մը որդի է, և կ'ըսեն թէ գիրք չարագրելէն առաջ՝ կօշիկ չկենր է, և սակայն նոյն բանաւ տեղէն այնչափ մեծասիրտ է՝ որ չի աւանշեր իր ծագմանը վրայ:

Այս խօսքերուս վրայ Յովհաննէս — Մկրտիչ՝ Ռուսոյ շառագունեցաւ և ըսկրսաւ գողալ. փոխեց խօսակցութիւնը և վերջապէս բերաւ իր տխուր դատաւ տանին վրայ:

Իր դիմաց ճաշող ծանրագլուխ նախագահին հարցուց՝ թէ արդեօք իր դատակնիքն դարձեալ քննելու և զինքը արդարացնելու յոյս կար:

— Տասնութեց տարի վրան անցնելէն վերջը՝ դժուարին է պատասխանեց ատենակալն. այս գործս՝ տղմէ 'ի տիղմ՝ թաւալել կ'ըլլայ:

— Տաղերգութեանց մէջ անուանարկ եղած ընտանիքներն անշուշտ կը հակառակին այս դատաստանին, վրայ բերաւ ուրիշ սեղանակից մը. բայց եւ թէ գարձեալ քննուի ինչ պիտի շահիս արդեօք:

— Ինչ պիտի շահիմ իմ անմեղութիւնս պիտի հաստատեմ:

— Ինչ կերպով. դարձեալ պիտի ժխտեմ քու տաղերգութիւնդ:

— Այո, ստոյգ. այն գրուածները ես չեմ ճանչեր, իմա չեն:

— Ստոյգ գիտցիր՝ որ քեզի չեն հաւատար, կրկնեց ատենակալն. ուրիշ փաստեր և վկայութիւններ պէտք են: Ես քսան անգամ այս խնդրոյն մէջ մտեր եմ:

Երբ ատենակալը քիչ մը կանկ առաւ, պուտ մը գինի խմեց և խօսքն առաջ տարաւ:

— Քեզի պիտի ըսեն՝ թէ միշտ ճախող զիպուածը կը ժխտուի: Քու մը բազ յաճախ կր'նշուածը դարձեալ պիտի ըսես « իր հայրը մերժեց՝ կրնայ իր որդիքն (երկունքն) ալ մերժել »

Այս անգամ խօսքերն կայծակի պէս իջան մեր տարաբաղդ անձին գլխուն վրայ: Գաւառից հառաչանք մի արձաւ կեց, զուխը խոնարհեցուց կուրծքին վրայ: և ստիպուեցան զինքը սրահէն

դուրս հանելու: Տեսնելով դարձեալ որ Բարիզ՝ ուր իր յանցանաց յիշատակը միշտ անմոռաց էր, իրեն համար հիւրատեաց էր, երրորդ օրը մեկնեցաւ 'ի Պրիքսէլ:

Քիչ մը վերը ինչպէս որ ըսինք՝ այս քաղաքիս մէջ ալ շատ քիչ բարեկամ ունէր. բայց հանճարաւոր անձիք՝ 'ի Պրիքսէլ անօթութեամբ չեն մեռնիր: Հին աղնուատոհմ ընտանիքներ մեծ պատիւ կը համարէին՝ քովերնին մատնաղբի սնուցանելը: Տ' Արէնպէրկ դուքսն՝ բաց յայրոյ՝ Ռուսոյի տարին 1500 Ֆր. թողակ կապեր էր: Բայց բանաստեղծս՝ պիտի կորսնցընէր քիչ ժամանակէն այս աղնուատիրոտ դքսին ան. յահասէր օժանդակութիւն իսկ: Վոլթէն ալ Պրիքսէլ եկեր էր դատաստանի պատճառաւ, աքսորեալ բանաստեղծ՝ կարգաց Վոլթէնի առջև իր առ Յաջորդութիւն ուղղեալ տաղն՝ որ կը սկսի այս անհաճոյ և խայթող կիսատողով. « Կոյս չե ևս ծնեալ . . . »:

Այս ակամայ՝ այլ կատաղի բառի խաղն շատ ծանր եկաւ հանճարաւոր ունկնդրին, որ առանց քաջուելու անկըրթութեամբ ըսաւ բանաստեղծին — կը վախեմ որ քու Յաջորդութեան տաղդ՝ իր նպատակին պիտի չհասնի:

Այս վայրկեանս՝ աքսորեալն թշնամացաւ Վոլթէնի հետ. բայց Վոլթէն վերէն առաւ իրեն սննեկապան ծառայաւնելով՝ Ռուսոյի հօր եղբոր որդին:

Քիչ յետոյ Յովհաննէս — Մկրտիչ հրատարակեց լրագրի մը մէջ թէ Վոլթէն իր վրան շատ անիրաւ զրպարտութիւններ ըրեր էր՝ իր պաշտպան զքսին: Տ' Արէնպէրկի դուքսը իմանալով որ իր զաղտնի թվթակցութիւնքն իսկ յայտնին Ռուսոյի, և թէ բանաստեղծին պատճառաւ ինքն կը վատահամբաւի, մերժեց զինքը իր սերտ բարեկամութենէն: Այս բանիս վրայ Ռուսոյ շատ զայրացաւ. նստի և առաջ մերժեց և չուղեց ընդունիլ իր թովորական տարեկան թողակը, բայց վերջը ստիպեալ 'ի պիտոյի՝ որոշեց ընդունիլ զայն դարձեալ և բնակիլ զքսին պալատան մէջ:

Ձախորդութիւնն, նուաստութիւնն և այլ շատ տեսակ վշտեր՝ առաջնորդեցին գարձեալ զփուստոյ քրիստոնէական ըզգացմանց, իր կենաց վերջին տարիները՝ ոչ երբեք գլորեցաւ իր սովորական ախտից և մելութեանց մէջ, Շատ տեսակ մահացումամբ քաւեց իր յանցանքներն, և քրիստոնէաբար մեռաւ. ոչ եթէ ինչպէս կ'ըսեն ոմանք Վա ժընէք գիւղին մէջ՝ այլ 'ի Պրիփսէլ՝ Տ՝ Արէնպէրկի պայտախն մէջ:

Այս հռչակաւոր և միանգամայն տաբարաղդ անձս կ'ընքց կեանքը 1741ին, մարտ 17ին: Երբ իր մահուան լուրն 'ի

Քարիզ հասաւ՝ մեծ անունն փութն այս խեղճ բանաստեղծին՝ տապանագիր մը շինեց՝ որ շատ հռչակաւոր է, և զոր չենք կրնար աստ չիշատակել:

« Խուստոյ՝ մեծն ոյն և չարաբաստ
« Մահահանգիտան 'ի քուն կայ աստ.
« Բրեքանդ եկաց նըմին դամբան,
« Քարիզ նախկին իւր որորան.
« Չհասարակաց տիոցս՝ ետես
« Ամս անդրադոյնս քան ըզկէս.
« Ընդ երեսունն ինքեան վարթոյց
« Բիւր նախանձորդս աստեղն 'ի ցոյց.
« Իսկ երեսուն միւս այլ շըրջան՝
« Հանուրց է գութ կարեկցութեան »:

ՎԱՆՆ ԷՅՔ ԵՂԲԱՐՑ ԳՈՐԾԱՏՈՒՆՆ

Կանտ քաղաքին՝ քիթը կոշտած մեծ հրապարակէն քիչ հեռու՝ արշառոց և թռչնոց վաճառատեղոյն փողոցին մէկ անկիւնը՝ նորաչէն ասն մը չըքեղ ճակատն կը տեսնուի, որոյ առջևի որմին մէջ տեղը՝ երկու դռնադեալ բուրակներ կան, որք կը ներկայացընեն վան էյք եղբարց պատկերը: Ստուգիւ այս տան մէջ՝ չորս հարկւրստարի առաջ՝ երկու անմահ անձինք՝ իրենց հրաշալի գործերով՝ կը փառաւորեին հայրենի երկիրը. և յիրաւի, այս բնակութիւնս պեղծիական գեղարուեստից դպրոցին առաջին և զլիաւոր հանգիստարանն էր, և հոս առաջին անգամ նկարուեցան իւզակազմ պատկերներն, իրենց գործատունն՝ զոր պէտք է յարգել իբր սըրբարան գիւթութեան՝ հին վիճակին մէջ չէ մնացած, այլ փոխուեր է 'ի չքեղ և 'ի փառազարդ սրահս: Այս գործատան մէջ Հուպէրդ և Յովհաննէս վան էյք եղբարք՝ անուննին կ'անմահացընէին:

Ա

1420 տարւոյն մայիս ամսոյն գեղեցիկ օր մը՝ երկու անձինք, և կամլաւ բռնելով՝ երկու արուեստագէտք՝ ընդարձակ գործատան մէջ կ'աշխատէին: Ա-

ռաջինն՝ որ յիսունըչորս տարեկան էր՝ քաղցրաբարոյ կը թուէր, բայց միանգամայն ծանրախոհ և վշտացեալ. այս անձն էր Հուպէրդ վան էյք: Իսկ երկրորդն՝ աւելի երիտասարդ՝ քսան ու հինգ տարեկան, և անշուշտ ոչ համաձայնեղբայր առաջնոյն, քաղցր բնաւութեամբ և վառվռուն աչքերով՝ Հուպէրդի եղբայրն և աշակերտն էր: Մեծ քարատախտակի մը վրայ՝ կը չափէին շինուելիք պատկերի մը չափակցութիւնները, գունոց խառնուրդը և անկից յառաջ գալիք արդիւնքն:

Այս շինուելիք պատկերին նախագիծն ալ անմիջապէս քովերնին՝ գետնին վրայ տարածուեր էր: Քսանուեր կու տարեկան երիտասարդ և գեղեցկատեսիլ օրիորդ մ'ալ սրահին մէջ կը դտնուէր. ինքն ալ անշուշտ նկարիչ էր և այս աշխատութեանց մէջ մասնաւորիտ վան էյք, և էր քոյր վերոյիշեալ նկարչաց:

Մարգարիտ ալ Հուպէրդի եղբոր՝ Յովհաննիսի աշակերտն էր՝ սրտակից և արուեստակից իր եղբարց: Միշտ մերժեց ամուսնական վիճակը, նախ և առաջ՝ նախադաս համարելով քրիստոնէական կուսութիւնը, և յետոյ՝ որպէս

զի լիովի պատուութեամբ կարենայ ըզբաղիլ սրբազան նկարչութեան :

— Այս մեծ չքեղ և գեղեցիկ տախտակն, ըսաւ Հուպէրդ Վան էյք, ինչպէս կ'երևակայեմ՝ պիտի ունենայ տասուերկու բաժանմունք :

— Շատ լաւ, պատասխանեց քաղցրութեամբ Յովհաննէս, տասուերկու տարի կ'աշխատինք :

— Տասուերկու տարի շատ երկայն է ինձ համար, կրկնեց Հուպէրդ. Աստուած պէտք է որ պարգևէ ինձի այս տարիներս : — Ո՛հ, ըսաւ Մարգարիտ, Աստուած՝ չի զլանար այս պարգևս քու հանճարիդ և մեր պաշտանաց : Գիտէ՞ Աստուած որ քու վրձինդ նուիրեալ է միայն իր փառաց : Այո՛, եղբայր, շատ լաւ ըմբռներես՝ որ այս երկնապարգև հանճարն՝ պէտք է միշտ իր աչաց առջև ունենայ իր ծագումը քու գործերդ ի փառաբանութիւն և ի գովութիւն Աստուծոյ ըրեր ես և պիտի ընես : Յետոյ, եղբայր, շատ լեւ յոգնիր, Յովհաննէսն և ուսանողեմք կ'օգնէ քեզի, և աշակերտներդ ալ կ'աշխատին :

— Ո՛չ երբեք աշակերտք. այս գերազանց գործին մէջ միայն վարժապետք և քաջամուտք, ազադակեց Հուպէրդ : Յովհաննէս միայն կրնայ այս տախտակին վրայ վրձին գործածել, և ես ալ իր ձեռքը կ'ուղղեմ :

— Իսկ ինձ, կրկնեց Մարգարիտ, կը թողուն որ գէթ գոյները փշրեմ :

— Այո՛, սիրելի քոյր, պատասխանեց Հուպէրդ՝ տխուր ծիծաղով. մանաւանդ դունոց գաղտնիքն ալ գիտես :

— Այս գաղտնիքն ըսաւ Յովհաննէս՝ կը խռովէ մեր արուեստակիցքը : Գիտեն որ մեր գոյներն վուչի եղի մէջ լուծուած են, բայց գիտութիւններն այսչափ է : Այս գաղտնիքս անշուշտ մեր անունը կ'անմահացընէ :

— Սակայն այս պարզ գիւտիս անմահութիւնն կը նուազի, յաւել պաղուծեամբ Հուպէրդ, եթէ մեր պատկերներն գէշ լինին Բայց տասուերկու տարի, կրկնեց ծանր ձայնով . . . Եւ սա, կայն չիսնելիք ընդարձակ պատկերներն :

կը տեսնեմ ահա աչաց առջև, կը կենդանանայ ահա, կը նկարուի և կը կատարեւագործի . . . Ո՛հ, որչափ սրբն թաց և պատրաստ է մտածութիւնն : — Մտածութիւնն՝ յարակից ընդ հոգւոյ՝ աննիւթ և գիւրաշարժ է, բայց ձեռքն՝ նիւթ է, և անգամ այն մարմնոյն՝ որ մարդուս անկմանէն վերջը դատապարտուեալ է ծանր և տաժանելի աշխատութեանց . . .

Երբ գեռ խօքը կը շարունակէր, զանգակի ձայն մը լսուեցաւ : Մարգարիտ վար իջաւ. երկու արուեստաւոր եղբայրք բնաւ չխռովեցան. գիտէին որ Մարգարիտ՝ ոչ զոք կը թողուր աշխատութեան սրահը գալու՝ զիրեք խռովելու : Քոյրերնին երեցաւ իսկոյն՝ որոյ ետեւէն կու գար երիտասարդ պարոն մը, որ ամենայն զգուշութեամբ կը քալէր, կարծես թէ կոխած յատակը կը յարգէր : Այս երիտասարդ անձա կը կոչուէր Ժոս տը Վից, պարոն ֆամելի, և կանո քաղաքին աշնուական ցեղերէն : Անբաւ հարստութիւն ունէր, և վեհանաձեռութեամբ կը բաժնէր իւր բաղդը՝ հուշակաւոր արուեստաւորաց, ինքն յանձներ էր վան էյք եղբայրց այն մեծ աշխատութիւնը, և որ պիտի լինէր գլուխ գործոց փլանդրիական դպրոցին, և նորագիւտ նկարչութեան :

Այս աշնուականս՝ մտեցաւ պատկերին ծրագրին :

— Այս գործս յուսացածէս ալ աւելի մեծ պիտի լինի, ըսաւ :

— Այո՛, շատ մեծ պիտի լինի, կըրկնեց Հուպէրդ : Բայց, պարոն, լինցընելու համար տասուերկու տարի պէտք է. և հիմա անմիջապէս այս տարիներուն վրայ կը խօսէիք :

— Տասուերկու տարի . . . Այն ատեն ձեր որոշած վարձը պիտի չբաւէ. կը կրկնապատկեմ. և նոյն իսկ 12 հազար ֆիօրին՝ ուղածիս պէս զձեզ չի վարձատրեր :

Երկու եղբայրք թեթեւ մը ծռեցան : — Ահաւասիկ կանխիկ կը վճարեմ՝ ձեզ հինգ հարիւր ֆիօրին, որ կրնայ ձեզի օգտակար լինել : Եւ ինչպէս արդէն զի :

տէք, երբ պէտք լինի՝ քսակս միշտ ձեզի համար բաց է :

— Բայց, քոյր իմ, միթէ ստակի պէտք ունի՞ք... հարցուց Յովհաննէս առ Մարգարիտ դառնալով, և քիչ մը շտապգունեալ : Որբորդն ալ կարմրեցաւ : Վասն զի արուեստաւորաց սիրտն կը վերաւորուի՝ նոյն իսկ եթէ իրենց գործոց արժանաւոր վարձք ընդունին : Սակայն իսկոյն հանդարտեցաւ : — և յիշաւ, ևս ալ, քիչ ատենէն մեզի դրամ պիտի պակասէր, և դեռ այս կազմածս իսկ չենք վճարած :

— Ո՛հ, կրկնեց խոստը վրաց, այս մանր ծախքերն՝ կ'մըսես են, ես կը հատուցանեմ : Կը կրկնեմ դարձեալ, իմ տուածս համարեցէք իբրեւ եղբայրական մասն : Իս ձեզի պարտական եմ : Յետոյ իսկոյն խօսքն սուալ տարաւ՝ ըսելով : Գիտէք, ձեր ըրած գիտն՝ մեծ յուզումն պատճառեց : Բոլոր արուեստաւորք ձեր ոճը կ'ուզեն գործածել, և բոլոր նկարներն հիմա իւղախառն են :

— Այս նկարներն աւելի երկայն ժաւանակ կը տւեն, ըսաւ Հուպերդ :

— Այս գիւտս ձեզի պատու է : Իմ խորթ հայրս Հերոնիմոս Պօր Լիւթ, որ կանտի առաջին ատենակալն է, քաղաքին պանդոկին արահներուն հին նկարները կ'ուզէ նորոգել, և դաշնագրեր է գուրիւն և Յովհան Մարթէն նկարչաց հետ, բայց այս պայմանաւ՝ որ իւղախառն գոյներ պիտի գործածեն :

— Անշուշտ Թէոփիլէսը ոճով պիտի ընեն, ըսաւ Հուպերդ՝ ոտքի վրայ կանգնելով : Մենք մեր արուեստակցաց միայն այս մասը հաղորդեցինք : Ամէն անգամ որ տախտակին վրայ գոյն մը քաշեն՝ առանց չորնալու չեն կրնար ուրիշ մը յաւելուլ : Այս ոճս կը յարմարի օրինակողայ, բայց նկարչին համար՝ ոչ երբեք : Վասն զի կը սառեցնուի երևակայութիւնը և կը մարէ հանճարը :

Յետոյ կտրեց խօսակցութիւնը, վախելով որ իր գաղտնիքը չգտնեն, գորայնսփ զգուշութեամբ կը պահէր : (և կրնան թէ կը կայանար հալած մոմի և իւրի բաղադրութեան մէջ) : Վերջը Հու-

պերդ կանչեց զխոս նախադիմն քով, և հարցուց :

— Տես, այս ծրագրին վրայ ըսելիք մ'ունիս :

— Ոչ, բաց 'ի դովնտից, պատասխանեց երիտասարդ պարոնն : Սակայն որչափ բարձրութիւն պիտի ունենայ այս պատկերն :

— Տասնութէկ ոտք բարձրութիւն և տասնուչորս լայնութիւն : Վերի մասին միջավայրը զՀայրն Աստուած պիտի ներկայացնեմ : Բազմեալ իւր գահոյց վրայ, պսակեալ յակնթօք և շափիղա, յիւք, զգեստաւորեալ աստուածաժալ, յեւ չքեղութեամբ, մէկ ձեռքով դաշխարհ պիտի օրհնէ, միւսին մէջ պիտի դնեմ իր արքայական գաւազանը :

— Այս գաւազանը ոսկեայ պիտի նկարես, եղբայր : Ընդհատեց Մարգարիտ :

— Բիւրեղեայ, պատասխանեց Յովհաննէս :

— Աղամանդեայ՝ եթէ կրնանք, յաւել Հուպերդ : Աստուծոյ աշակողմը պիտի տեսնես Սուրբ Կոյսը՝ Բազմեալ 'ի գահոյս, պսակեալ և ճառագայթաբաժակ : և յուսամ թէ մինչև հիմա տեսնուած գլխոց ամենէն աւելի գեղեցիկն պիտի երկրպագես : Միւս կողմը զսուրբն Կաթալետ՝ իր պաշտաման խստութեան ամենայն նշանօք : Այս գիրքս իր ծնդաց վրայ պիտի փոփոխեմ, և այնպէս պիտի ընեմ՝ որ բնաւ տարբերութիւն չգտնես իրականին և պատկերելոյն մէջ : — Այս երեք բաժանմանց վարինն ամենէն ընդարձակն է, որոյ նիւթ պիտի լինի Յոյանութեան մէջ նկարագրուած Դաւիթ երկրպագութիւնն : — Դու ևս այսպէս խնդրեցիր : Այս մասիս մէջ երեք հարիւր գէմք պիտի նկարեմ : Չորս խումբ պիտի բաժնեմ սուրբերն և հրեշտակները, որք պիտի երկրպագեն լուսապատ Դաւիթ : Ըյսն և հոգմն իսկ վրձինիս պիտի հպատակեցընեմ : Կուսանք, նահապետք և մարգարէք՝ աջ կողմն են : ձախ կողմը պիտի դնեմ առաքեալները, հայրապետներ, խոստովանողք, մարտիրոսք՝ իրենց յաղթա-

կան արմաւենեաք: Հայրապետաց մէջ չեմ մոռնար զսուրբն Լիէվին՝ որ կանտ քաղաքին հզօր պաշտպանն է, և մեզի տլ օգնական լինի գործոյս յաջողութեան: Իսկ խորը՝ ինչպէս կը տեսնես՝ երկնաւոր Երուսաղեմի լուսաւոր աշտաւ իականքը կը նկարենք....

— Անտարակոյս, ընդհատեց Յովհաննէս՝ զառնալով առ երկտասարդն, դու որ այնքան ճանապարհորդեր ես՝ պիտի յիշես այս ճարտարապետութիւնն: Բոլորովին նմանցընել ջանացինք Մասդրիխի գեղեցիկ աշտարակաց....

— Բայց Մասդրիխի աշտարակն երէն առեկ թեթեւ և կատարեալ, ըստ Մարգարիտ:

— Մենք ծներ ենք, պարոն, 'ի Մայսէք, ըստ Հուպերդ, և մեր ծննդեան տեղէն՝ կը տեսնէինք այս աշտարակները՝ որ մեր վրայ խորին տպաւորութիւն ըրած են:

— Շատ լաւ, աղաղակեց ժոռ. յիշուի, նկարիչ մը միայն իր զգացածը լաւ կը նկարէ. և Մասդրիխի ճարտարապետըն ալ՝ անշուշտ իր դամբանին մէջ պիտի հպարտանայ՝ իրեն ըրած պատուիդ համար:

— Եւ, յաւել Մարգարիտ, կ'ըսեն թէ Ս. Լամպէր ինքնին սուրբ է այս գեղեցիկ աշտարակաց ծրագիրը....

— Յետոյ, ընդհատեց Հուպերդ, չորս խումբ պիտի նկարեմք. և այս խմբերն պիտի բաղկանան 'ի հրեշտակաց, իրենց երաժշտական գործեք: Սրբուհի կեկիլիա ալ այս խմբին մէջ պիտի գնեմ, և պիտի զծագրեմ իր գէւթը՝ ամենահիշող մեր սիրելի քրոջ՝ Մարգարիտի գեղեցկութեամբ:

Աջնուական պարոնն ալ քաղաքավարութեան համար ըստ թէ Լաւազոյն չէր կրնար գտնել:

— Իսկ այս խմբին վարձուրիչ հրեշտակաց խումբ մ'ալ պիտի գնեմ, որք չքեղ գրակալի մ'առնէ պիտի երգեն, թեաւոր չեմ ուզեր նկարել հրեշտակները, վասն զի բոլորովին աննիւթ լինելով՝ օղոյ մէջ կենալու համար՝ նիւթական գործարանի պէտք չունին: — Աստ

մեր նախահայրն Աբամ պիտի նկարեմ, և իր քով զնախամայրն Եւա, որոյ մեղքն՝ մեր կոյստեան միակ առիթ եղաւ.... — Երկնից վայելից արժանի թագաւորաց և իշխանաց մէջ՝ առաջին պիտի գնեմ՝ մեր Ս. Լուգովիկոս թագաւորը. յետոյ մեր հայրենակից քրաւարն Կոփրեոս, և Փլանդրիոյ բոլոր իշխանիքի իշխանները: Միւս խմբին մէջ՝ որ կը ձևանայ տասն ասպետներէ, ըստ արուեստաւորն ծիծաղելով, պիտի տեսնես իմ եղբօրս գէւթերն: Իսկ մենացած իւրմբերն պիտի բաղկանան 'ի ճգնաւորաց և 'ի կրօնաւորաց:

— Մարիամ Մագդաղենացին պիտի մոռնամ, հարցուց ժոռ:

— Ոչ. ապաշխարողայ խմբին մէջ պիտի գնեմ. և իր քով պիտի նկարեմ իր անուշահոտ իւզլին շիշը: — Իսկ վարի բաժանման մէջ՝ պիտի նկարեմ Մարգեղութեան խորհուրդը: — Հեռուէն պիտի տեսնուի ընդ աղօտ կանոն քաղաքն, յորում պիտի նշմարուի մեր առնն ու գործատունն: Իսկ ամենէն վարի մասը պիտի նուիրեմ, պարոն, քեզ և քու ազնիւ ընկերոյդ իզապէլէլա տիկնոջ:

ժոռ տը վից՝ կարծես դիւթեալ սիրով սեղմեց արուեստաւորաց ձեռքը, և իսկոյն անհետացաւ:

Բ

Երկրորդ օրը՝ Հուպերդ, Յովհաննէս և Մարգարիտ՝ մերձնալով սուրբ Հաղորդութեան, առաւօտը կանուխ՝ ըսկըսան Աստուծոյ օրհնութեամբ՝ իրենց ծրագրած ամենամեծ աշխատութիւնը. և շարունակեցին այն յարատեւութեամբ՝ որ յատուկ է միայն ամենամեծ արուեստաւորաց, Հուպերդ ամէն անգամ Սըրբոյ գլուխը նկարելէն առաջ՝ սուրբ Հաղորդութեան կը մերձենար:

Սակայն Հուպերդ՝ փափագած տասուերկու տարին չկարողացաւ վայելել: Միայն առաջին չորս բաժանմունքը՝ որ պատկերին գլխաւոր մասն է՝ աւարտեցէին, երբ 1426 սեպտեմբեր 8 ին, Հու-

պէրդ վան է՝ չք՝ հիւծեալ վախճանեցաւ
'ի կանտ, թողլով իր հարազատաց՝ աւարտեալս այն գործը՝ զոր 'ի միասին
սկսեր էին :

Այն ատեն կանտի բնակիչք՝ ցուցին
իտալացւոց՝ որ իրենք ալ ունին բնութիւն
ճաշակ գեղարուեստից. վասն զի աւրուեստաւորին փառաւոր յուղարկաւու
րութիւն բրին, և երկու դարու չափ՝
այս երեսիի և կրօնասէր նկարչիս բազուկն և ձեռքը՝ հասարակաց յարգութեան և
զարմացման 'ի տես գրին :

Յովհաննէս՝ լքեալ իր հարազատին
մահուան համար, չկրցաւ այլ ևս վըրձին
բռնել. և եթէ Մագարիտայի անխոնջ
խնամքն և խոսի անդադար աղաչանքն
չլինէին, թերեւ այս հուշակաւոր
գլուխ գործոցն անկատար մնար :

Տասուերկու տարի վերջը՝ ժողովուրդը
կրցաւ զարմուտալ այս հանճարեղ
գործին վրայ. որով և պատկերին վրայ
արձանագրութիւն մի դրաւ լատին տղերքով,
այս իմաստով.

« Հուպէրդ նկարիչն, որ իր արուեստակցաց
պարագլուխն է, սկսեր է այս գործս,
զոր իր եղբայրն յանձն առեր է
կատարելագործել, շարժեալ 'ի պաղատանաց
ժողովի — Եւ յամին 1432,
մայիս 6ին աւարտելով՝ դրուեր է 'ի տես
սովորեալ հասարակաց » :

Երբ ժողովի յանձնած այս գործը՝
հետաքրքիր աչաց տեսութեան
դրուեցաւ, այս պատկերս եղաւ առիթ
հպարտութեան կանտի բնակչաց, և մի
'ի հրաշալեաց քաղաքին : Քաղաքացիք
մեծ պատիւ ըրին Հուպէրդ վան Եյքի
յիշատակին. բազմաթիւ շքանշանք
պատուեցին իր Յովհաննէս եղբայրը.
Փիլիպպոս Գեղեցիկն ալ յարուստիս
կոչեց զինքը, և ժողովի գնեց այս
պատկերը. Եւ երբ կարօտս Հինգերորդ
Սէն-Բառնի եկեղեցին նորոգեց, եկեղեցւոյն
մէջ պղտիկ մատուռ մը շինեց,
որ դեռ ցարդ կը կոչուի Մատուռ Գառն
(Chapelle de l'Agneau), և հոն գետեղեց
վան է՝ չք եղբարց պատկերը :
Կանտի բնակիչք այս մատուռն մէջ
գետեղեցին Հուպէրդի օսկերտին :

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն Ա Ռ Ե Փ Ռ ՈՒ Ս Ա Յ

Նոր փայտին՝
Սուր կացին :

Խոսքը նետ չէ,
Բայց կը փակէ :

Աչքը լաւ կը տեսնէ.
Բնի սկզբն՝ որ խաժնէ :

Գետ է՝ կ'երթայ ցածուն, հեղ,
Բայց թուր ունի լեռան պէս :

Մէկտեղ գալ, մէկ ապրիլ. զոր շնորհ
Հեռանալ, բաժնելի, տանջանք :

Ամառ կուտէ,
Ձմեռն ուտէ :

Մի կախիկ ամէն քան,
Մի և երկու գամին վրան :

Պառուած ազգանիք
Չուր չեն կանչուրտեր :

Մի մղձափայտ տանը գին՝
Երբ կը գընա զբոսայիտ :

Բանուորիկ գործին ձեռք մի գարնիք.
Բայց գործէն գեղեցիկ մի բռնաբար :